

Tomáš PETRÁČEK

Prolamování limitů

K současným proměnám papežství v historickém kontextu

Abstract

This study deals with several phenomena of the pontificate of Pope Francis in its historical context. It reflects some major recent works on the topic and discusses the shift in the priorities of current papacy towards global Catholicism and the systematic interest in the social, economic, and geographical margins of contemporary world. It examines the limits of the pontificate seen in vigorous opposition within the church and the post-resignation papacy of Benedict XVI. It also deals with the pope's relation to the Second Vatican Council and his approach to resolving intra-church crises and tensions, as well as his efforts to restore the credibility and authority of the Catholic Church.

Keywords: modern papacy, globalisation, pontificate of pope Francis, sex abuse crisis, Second Vatican Council.

Krátce po skončené konkláve se vždy objeví řada publicistických i odborných prací, které se pokouší vystihnout osobnost nově zvoleného papeže, odhalit co nejvíce z jeho minulosti a díky tomu naznačit, co od něj lze v nové pozici očekávat, jaké budou jeho priority a strategie. Zvláště v moderní době, kdy význam papežské moci uvnitř katolické církve dosáhl formálně a institucionálně svého historického maxima¹, což je ještě zesíleno obratným pohybem v roli globální celebrity a využíváním pozorností médií nejen na četných zahraničních cestách, jimiž vynikal např. Jan Pavel II., je pozornost logická a očekávatelná. V současnosti je už tak vysoký zájem zesílený i obecně neklidnou a měnící se dobou a řadou krizí, jimiž prochází západní svět, společnost a samotná katolické církve, ale vlastně všechny tradiční historické církve a jejich odkaz. Po nějaké době se objevují další práce, která se pokouší o přesnější charakterizace pontifikátu na základně již učiněných rozhodnutí a vydaných dokumentů. Mají velký význam i proto, že mohou pomoci porozumět, o co papeži jde, jaké cíle sleduje, co všechno musí zohlednit a respektovat, jaké je jeho herní pole.² Předpokladem k úspěšnému zvládnutí takového úkolu je ovšem co možná dokonalá znalost

¹ Srov. Wolf, Hubert, *Der Unfehlbare. Pius IX. und die Erfindung des Katholizismus im 19. Jahrhundert*, München 2020, passim.

² Viz např. Zulehner, Paul M., *Církev jako matka a pastýřka. Pastorační kultura papeže Františka*, Praha 2019. Englisch, Andreas, *Bojovník ve Vatikánu. Papež František a jeho odvážná cesta*, Praha 2017.

dějin papežství, včetně okolností institucionálního fungování římské kurie, kvalitní teologická průprava, dobrý vhled do současných nejen personálních poměrů uvnitř sv. stolce, což jsou všechno kvality, které by měli mít vatikánisté či vatikánologové, kteří komentují dění okolo papežství, a k tomu je ještě zapotřebí snaha skutečně porozumět, nezaujímat předem dané vyhraněné ideologické vidění. Není pochyb, že po více než osmi letech pontifikátu papeže Františka současná situace umožňuje vznik takové dílčí prozatímní bilance.

Za základ a východisko reflexe některých současných trendů nám poslouží nedávna publikace *The Liminal Papacy of Pope Francis*,³ která se zaměřuje především na úsilí papeže Františka brát vážně výzvy globalizace jako hlavní a základní úkol papežství v současné době. Snáší argumenty nejen pro to, že Františkův pontifikát se odehrává ve zlomové, přechodové době, ale rovněž, že právě jeho papežství je v mnoha ohledech hraniční a přechodové. Je Františkův pontifikát součástí procesu konce tridentského modelu církve a papežství, anebo už znamená začátek nové éry? Italský historik a teolog Massimo Faggioli studoval v Itálii a Německu, působil dvanáct let ve slavném boloňském institutu pro dějiny II. vatikánského koncilu,⁴ v oblasti koncilů obhájil svoji disertaci a leží zde i těžiště jeho další odborné práce.⁵ Od studijního pobytu v Bostonu (2008) působí v USA, nyní na katolické Villanova University v Pensylvánii. Faggioli se vypracoval mezi nejvýznamnější vatikanisty na světě, komentuje dění v katolické církvi pro nejvýznamnější noviny a televize v anglosaském světě a pravidelně píše do prestižních tiskovin jako *La Croix International* či *Huffington Post*. Je autorem oceňovaných a úspěšných knih o moderních dějinách katolické církve, nejvýznamnější z nich se týkají recepce II. vatikánského koncilu,⁶ především jeho liturgické reformy⁷ jako jeho zásadní části. Italský původ a formace mu dávají vynikající vhled do tak italského fenoménu, jakým papežství a kurie jsou, působení v USA a mezinárodní přednášková činnost mu umožňují potřebný odstup a globální nadhled.

Směrem ke skutečně globálnímu katolicismu

K překročení některých hranic došlo už samotným jeho zvolením a opakovaně se o nich mluvilo: první jezuita, první Latinoameričan, není ani akademik, ani diplomat, ani člen kurie. Zřejmě mnohem důležitějším faktorem je skutečnost, že

³ Massimo Faggioli, *Liminal Papacy of Pope Francis. Moving toward Global Catholicity*, New York, 2020.

⁴ *Fondazione per le Scienze Religiose Giovanni XXIII.*

⁵ Massimo Faggioli, *Il vescovo e il concilio. Modello episcopale e aggiornamento al Vaticano II*, Bologna 2005.

⁶ Massimo Faggioli, *Vatican II: The Battle for Meaning*, New York/Mahwah 2012.

⁷ Massimo Faggioli, *True Reform. Liturgy and Ecclesiology in Sacrosanctum Concilium*, Collegeville MN 2012.

je to první papež, který se narodil a vyrostl v megalopoli, navíc na jižní polokouli a v důležitém migračním centru. Před vstupem do řádu žil několik let v běžném zaměstnání, má zkušenosti se ženami jako svými rovnocennými spolupracovníci. Jako první papež nemá problém se světem jako globálním multikulturním a multináboženským velkoměstem, kde křesťanství žije bez privilegované pozice jako jedno náboženství mezi ostatními, dokonce to vítá a promýšlí cesty, jak se v něm církev může pohybovat. Jeho základní naladění je městské, kosmopolitní a pluralitní, což na rozdíl od mnoha jiných církevních představitelů, zvláště ve střední Evropě, nevnímá automaticky jako ohrožení a synonymum sekularizace. Urbanizace se mu naopak jeví jako výzva a příležitost pro církev.⁸ Dodejme, že z historického hlediska je to ostatně stejná situace jako prvních třistapadesát let dějin křesťanství v římském impériu, tedy jakýsi přirozený habitat, ve kterém se církev zrodila a kde dokázala získat významnou část populace pro evangelium, aniž by k tomu potřebovala mocenskou podporu státu.⁹

František je prvním papežem, který skutečně počítá s globálním světem a vyvozuje z toho nutné závěry. V době studené války se Sovětským svazem se církev stala ideologickým pilířem svobodného světa, František navíc zdědil církev po atentátech 11. září 2001, kdy neokonzervativní narativ vidí církev jako pevnou součást ideologické a politické antimuslimské aliance. Za Benedikta XVI. prošla církev re-evropeizací, tento papež měl oproti Janu Pavlu II. distancovanější postoj vůči mezináboženskému dialogu, stejně jako ekumenismu, a pokoušel se o ještě pevnější provázání církve a západní kultury. Není náhodou, že největší odpor vůči Františkovi pochází z kruhů, které se bojí jeho projektu odzápadnění katolické církve ve prospěch posílení vlivu a autonomie vyjádření víry dalších center církevního života v Latinské Americe, Africe či Asii.¹⁰

Na rozdíl od svých dvou předchůdců totiž František nevidí podstatné spojení mezi osudem křesťanské víry v Evropě a budoucností katolické církve na světě. Podle něj by řeckolatinské paradigma mělo hrát vlastní specifickou, ale už nikoli exkluzivní roli v církvi, která hledá skutečně univerzální katolicitu. Je třeba jednat inkluzivně a integrovat i další kulturní a jazykové kánony světové církve. Globalizace nemusí znamenat vnučení a dominanci západní modernizace. Obnovený jezuitský globální étos, který vtiskl řádu zesnulý generál Pedro Arrupe¹¹ a jezuitu Bergoglia formoval, se naplňuje ve Františkově docenování diverzity a plurality jazyků, kultur a projevů křesťanské zkušenosti v církvi a odvahou hledat nová vyjádření.

⁸ Faggioli, *Liminal Papacy*, s. 178.

⁹ Srov. Petráček, Tomáš, *Církev, tradice, reforma. Odkaz druhého vatikánského koncilu*, Praha 2016, s. 16-17.

¹⁰ Faggioli, *Liminal Papacy*, s. 29, 111, 35, 41.

¹¹ Viz např. Arrupe, Pedro, *Pokojně v protikladech*, Olomouc 2003.

František, podobně jako Jan XXIII., sdílí směřování církve ke skutečné katolici-
te. Prosazuje antiideologický katolicismus, jiné pojetí katolicity než univerzální
prosazení instituce, ale naopak osvobození od kulturního a historického sebeu-
spokojení. František rozhodně nemá stejnou ambici jako Jan Pavel II. udělat ze
své rodné církve model a vzor prosazovaný pro celou církev.¹² Františkův mno-
hostranný ekumenismus, v němž je respektovaným partnerem, jehož pojí osobní
přátelství s pravoslavnými, židovskými, muslimskými či letničními a evangeli-
kálními představiteli, vede k prolamování teologických a geopolitických bariér.
Pokud jde o vztahy mezi církvemi, navštěvuje různé země a zdůrazňuje ekume-
nismus krve pronásledovaných křesťanů různých církví a konfesí.

Původní očekávání a úkol

Hraniční byla i situace, do které byl František na konkláve zvolen papežem.¹³
Dá se mluvit o dlouhém společném pontifikátu jeho dvou předchůdců trvajícím
35 let, kdy těsná spolupráce dvou silných osobností žel končí sérií skandálů: se-
xuální zneužívání, medializované boje frakcí na kurii, stále větší odliv věřících
v Evropě, rostoucí izolace Vatikánu uvnitř církve i vůči světu. Konkláve roku
2013 hledalo muže, který dokáže vyřešit institucionální rozvrat bez dramatic-
kých rozhodnutí narušujících institucionální *status quo*.¹⁴ František jako jezuitský
provinciál, arcibiskup a nepochybně zkušený církevní administrátor se k tomu
zdál být ideálním kandidátem. Stal se ale papežem v kritické době masivní ztráty
autority a hodnověrnosti církevních institucí.¹⁵ Navíc jsou problémy církve i částí
celkové krize západního světa.

Benediktovo rozhodnutí abdikovat bylo přinejmenším z části vynuceno ne-
schopností zvládnout řízení kurie, přesto, jak ukázaly následné roky, problém je
hlubší a jde přes hranice jednoho pontifikátu.¹⁶ Všichni papežové 20. století bez
výjimky narazili na problém reformy a řízení římské kurie, každý svým stylem
se o něco pokusil a narazil. František deklaruje, že výhradním posláním kurie je
přenos poselství z římského centra do celé církve, a naopak pozorné naslouchá-
ní hlasům z místních církví. Stejně jako v minulosti Řím by měl být především
místem syntézy a setkání mezi univerzální církví a impulzy z místních církví.
Mnoho katolíků čeká viditelnou reformu kurie, což ale odráží technokratickou
mentalitu, kterou František nesdílí. Vystupuje proti světskému kultu papeže, ne-
chce být vnímán jako superstar, osamělý hrdina či divotvůrce, který všechno,

¹² Faggioli, *Liminal Papacy*, s. 50.

¹³ K papežské volbě viz Wolf, Hubert, *Konkláve: Tajemství papežské volby*, Praha 2018, s. 133-176.

¹⁴ Faggioli, *Liminal Papacy*, s. 39.

¹⁵ Viz Pedotti, Christine, *Faut-il faire Vatican III?*, Paris 2012, s. 36-40, 88-90.

¹⁶ Srov. Englisch, *Bojovník*, s. 277-333.

hned a rázně vyřeší.¹⁷ Je přesvědčený, že o budoucnosti církve se nerozhoduje na římské kurii, ale v jednotlivých místních církvích. Zda budou mít právě oni odvahu převzít odpovědnost a přijít s novými odpověďmi na současné výzvy. I katolicismus si zahrává s nebezpečnou tendencí spoléhat na jediného muže, na papeže. Žijeme v době kultu silných vůdců v politice a společnosti.¹⁸ František se tomu brání, odmítá jednat podle této logiky, a proto opakovaně volá po decentralizaci a nutnosti provést ji zezdola. Překonat tuto mentalitu pasivního čekání a delegování vlastní odpovědnosti a iniciativy na římskou kurii po dvou staletích posilování papežské centralizace a budování kultu osoby papeže bude běh na dlouhou trať.

Problém sexuálního zneužívání je mnohostranný a složitý, netýká se jen samotných zločinů a jejich krytí, ale podle Faggioliho jasně ukázal na neudržitelnost církevního modelu pontifikátu Jana Pavla II. a Benedikta XVI., který podceňoval místní a národní rovinu. Proto František v reakci na krizi jednak vytvořil nový centrální orgán, jednak svolal summit biskupů a povzbuzoval k reakci na místní a národní úrovni. Kauza zneužívání se stala testem, zda katolická církev v novém světě obstojí, testem, který nejde zamlčet, obejít, odložit. Ke svému vyřešení určitou míru centralizace jistě vyžaduje, ale papež se pohybuje v situaci, kdy většina biskupů byla jmenována a povyšována na základně jiných církevních priorit. Při Františkově pojetí církve přitom nemůže být odpovědí na nerovnováhu a zneužití moci v církvi mocenský zásah.¹⁹

Ve stínu postrezignačního papežství

František je první papež nové éry, v níž už neplatí absolutně paradigma papežství na doživotí, což je typicky monarchický až imperiální prvek. Mezi podceňovaná omezení jeho pontifikátu nesporně patří i nedokončený přechod, neuzavřený pontifikát papeže Benedikta, jehož rezignace umožnila zvolení kardinála Bergoglia.²⁰ Navíc Benedikt XVI. přijal titul emeritní papež, překvapivě neodložil papežský šat ani jméno a žije i nadále ve Vatikánu, ačkoli mnozí hned na začátku doporučovali, aby změnil místo pobytu a zabránil tak možným zmatením. Na rozdíl od jejich předchůdců v minulých staletích tak sledujeme výkon papežské služby v situaci, kdy pontifikát Benedikta XVI. není v očích církve historicky uzavřen, nelze říci, že by skutečně a definitivně skončil 28. února 2013.²¹ Dochází k incidentům problematizujícím a relativizujícím jeho skutečné stáhnutí se do

¹⁷ Faggioli, *Liminal Papacy*, s. 141,146,151.

¹⁸ K nástupu autoritářských tendencí viz např. Snyder, Timothy, *Cesta k nesvobodě: Rusko, Evropa, Amerika*, Praha 2019.

¹⁹ Faggioli, *Liminal Papacy*, s. 153.

²⁰ K novému fenoménu papežské rezignace Wolf, Hubert, *Konkláve*, s. 189-208.

²¹ Faggioli, *Liminal Papacy*, s. 2.

ústraní, například medializované odmítnutí napsat předmluvu do vatikánské knižní řady o teologii papeže Františka v březnu 2018 či problematický a odborníky silně kritizovaný článek o kořenech sexuálních skandálů v církvi z dubna 2019, které identifikoval zcela jinak než jeho nástupce.

Vůči úřadujícímu papeži působily velmi nekolegiálně až bezohledně intervence do připravované amazonské synody a aféra „spoluautorství“ na knize o kněžském celibátu od kardinála Saraha, chaos zvyšují neprofesionální veřejné výstupy osobního sekretáře Georga Gänswaina. Škoda, že výslovné potvrzení emeritního papeže: „papež je pouze jeden“, které zaznělo v rozhovoru 1. března 2021,²² nezaznělo mnohem dříve a mnohem razantněji především v jeho okolí a mezi jeho fanatickými obdivovateli, pro které zůstává jediným „skutečným“ papežem, „jejich“ papežem. Do budoucna se jistě bude muset hledat role pro bývalé papeže, neboť je pravděpodobné, že papežové budou i nadále odstupovat. Benedikt a jeho spolupracovníci tak nicméně spíše ukázali, čeho se vyvarovat, aby nedošlo k poškozování papežovy role. Pokud se mluví o prodlouženém pontifikátu či postrezignačním papežství, je to velká zátěž pro úřadujícího skutečného papeže a zhoršuje se tím mediální obraz katolické církve.²³ Každý papež se musí vyrovnávat s odkazem svého předchůdce, dokončit, ukončit či modifikovat jeho projekty, ale poprvé se tak děje za jeho života a přítomnosti, a to dokonce i mediální.

Nesnesitelná samozřejmost koncilu

Papež František je rovněž první papež, který byl na kněze vysvěcen po II. vatikánském koncilu a neúčastnil se ho.²⁴ Ačkoli ho necituje často, nebo převážně jen odkazy a aluzemi, koncil je pro něj samozřejmost, faktum. Na rozdíl od svého předchůdce nevidí v koncilu něco, co se má reinterpretovat, či dokonce revidovat, ale co je třeba naopak odhodlaně naplňovat a rozvíjet.²⁵ K rozvíjení koncilních impulzů patří jeho opakované zásady: čas je důležitější než prostor, realita je důležitější než ideje, odmítání vnímat církve jako exkluzivní a elitní skupinu. Koncil chápe celostně jako transformativní událost, nikoliv jen jako soubor dokumentů k interpretaci.²⁶ Sám jedná stejně, vzpomeňme na řadu gest doprovázející jeho slova, jako například hned v roce 2013 obřad umývání nohou na Zelený čtvrtek vězňům včetně muslimské ženy, či návštěva uprchlického tábora na ostrově

²² <https://www.vaticannews.va/cs/vatikan/news/2021-03/benedikt-xvi-papez-je-pouze-jeden.html>

²³ Faggioli, *Liminal Papacy*, s. 15.

²⁴ K významu koncilu viz např. O'Collins, Gerald, *The Second Vatican Council. Message and Meaning*, Collegeville 2014. Dále O'Malley, John, *What Happened at Vatican II*, Cambridge (USA)-London 2008.

²⁵ K tomu také Zulehner, Paul M., *Papež František a jeho reforma církve*, Praha 2016, s. 21-28.

²⁶ Srov. Hünermann, Peter, Kritéria recepce II. vatikánského koncilu, in: *Theologica* 2 (2012), no. 2, pp. 35-57

Lampedusa. Do podobné kategorie patří zahájení jubilejního Roku milosrdenství ve Středoafričské republice. To vše je součástí jeho snahy o re-kontextualizaci církve jako nástroj boje proti probíhající de-kontextualizaci, tedy ideologizaci a virtualizaci zkušenosti a formulací víry. Snaha po rekontextualizaci učení víry ve své vlastní tradici znamená úsilí obnovit schopnost slyšet i jiné hlasy, dosud ve vnitrocírkevním diskurzu umlčované či ignorované.²⁷

Už samotná skutečnost, že František je plně koncilní či pokoncilní katolík, mění charakter debaty o koncilu. Církevní magisterium pod jeho vedením už nemá potřebu integrovat prvky protikoncilního tradicionalistického narativu do vnímání koncilu. Proto v roce 2019 rozpustil komisi *Ecclesia Dei*, založenou roku 1988 pro dialog s lefebvristy, a udělal z ní pouze sekci v rámci Kongregace pro nauku víry, což představuje jeden z nejdůležitějších zásahů do struktury římské kurie vůbec. Byl to jasný signál, že tradicionalisté sice mohou mít předkoncilní liturgii, ale nemohou mít protikoncilní doktrínu a mentalitu, což platí i pro nepočtené, ale velmi hlasité tradicionalisty uvnitř církve.

František se nechce utopit v nekonečných debatách o hermeneutice koncilu²⁸, jak jsme toho byli svědky během pontifikátu Benedikta XVI., ale chce hledat odpovědi na současné globální výzvy katolicismu. Klade proto důraz na zkušenost jako zdroj poznání a učení církve, snaží se o reinkulturaci papežství v současném světě. I proto jezdí na zahraniční cesty mnohem častěji mimo Evropu než jeho předchůdci a i v rámci evropských zemí pak tam, kde jsou katolíci menšinou (Albánie, Švédsko, Bulharsko), místo obrany v minulosti dobytých prostor vyhledává setkání s těmi tam venku, za branami. Zatímco Benedikt hledal inspiraci v teologii středověké mnišské tradice, v reakci na globalizaci formuluje František teologii pro současné multikulturní a nábožensky pestré velkoměsto. Identifikuje nové výzvy jako vytvoření teologie migrace v době krize národních států, teologie kultury uprostřed krize multikulturalismu, a konečně teologie vědy v době vlny scientistního dogmatismu a náboženského fundamentalismu, což ovšem byla jedna z priorit také Benedikta XVI., která zazněla například i při jeho české návštěvě v roce 2009.

Tváří v tvář otevřené i skryté opozici

Asi žádný papež nečelil tolik otevřené kritice uvnitř církve jako František.²⁹ Souvisí to s úkolem vést církve v době geopolitických zmatků a chaosu, církve, která se vnitřně stala komplexnější, rozdělenější, pestřejší, více postkonfesionální

²⁷ Faggioli, *Liminal Papacy*, s. 58, 67.

²⁸ K tomu viz Petráček, Tomáš, Druhý vatikánský koncil, hermeneutika kontinuity a pontifikát papeže Benedikta XVI., in: *Verba Theologica* 15/2016. nr. 1. p. 5-24

²⁹ Viz příznačný titul práce z pera respektovaného italského vatikanisty - Marco Politi, *František mezi vlky: tajemství jedné revoluce*, Brno 2015.

a transkonfesionální než kdykoli v minulosti. Oproti svým dvěma předchůdcům se mnohem méně staví do pozice soudce a posuzovatele, ale snaží se naplnit roli stavitele mostů (*pontifex*). Přesto ke střetům stále znovu a znovu dochází a hlasitost dobře organizované a konzervativními nadacemi štědře financované opozice části katolických kruhů, které se doslova prezentují jako ti katoličtější než sám papež, ukazuje na přelomový význam jeho pontifikátu. Faggioli soudí, že opozici lze rozdělit na tři kategorie: teologická opozice trvá na platnosti podle nich neměnitelného církevního a doktrinárního paradigmatu dvojpontifikátu Jan Pavel II. / Benedikt XVI. Odpor proti Františkovi jde také často z relativně malého okruhu odpůrců II. vatikánského koncilu. Okolo hnutí odporu proti exhortaci *Amoris laetitia* se také vytvořila organizovaná opozice vůči papežskému učitel-skému úřadu.³⁰ Institucionální opozice brání *status quo* v církvi, především v kurií, a brání i jen samotné debatě o systémových a strukturních změnách. Konečně sociálně-politická opozice brání změně pastoračních priorit a přenosu důrazu na chudé, protože vnímá Františkův pontifikát jako hrozbu pro privilegovanou pozici západní civilizace a možný konec katolicismu jako západního náboženství. Od počátku pontifikátu lze pozorovat nepřijetí Františka v konzervativních kruzích v USA, Polsku a dalších zemích, protože papež má mnohem širší agendu než úporné kulturní války ohledně sexuálních pravidel.

Důležitý je i celkový kontext. Pontifikát spadá do doby stále viditelnější a rostoucí krize ekonomické a politické globalizace, do věku hněvu, kdy povstávají reakcionářská, šovinistická, nacionalistická a izolacionistická hnutí. Církev nemůže předstírat, že se jí to netýká, naopak, právě i to je příčina narůstajících napětí uvnitř církve. Hněv je patrný na různých stranách také uvnitř katolické církve, jak mezi tradicionalisty, tak mezi progresivními katolíky frustrovanými nenaplněnými nadějemi na reformu po II. vatikánském koncilu.

K tomu patří i zápas o odmítnutí trendů k sektářskému katolicismu. Katolicismus si musí podržet svoji univerzalistickou tvář a zájem o všechny lidi, o lidstvo jako celek. Je ale patrné, že vrátit džina ultramontanismu do láhve je mimořádně těžké, je potřeba více decentralizovat a redefinovat službu papeže takové univerzální církve, jak k tomu už vyzval Jan Pavel II., ale bez dalších skutečných kroků. Proto František například vrátil biskupským konferencím kontrolu nad překlady liturgických textů v roce 2017³¹, což je na první pohled drobné, ale důležité a nosné gesto a posun.

Změna stylu a dokonce i geografie se týká i změny papežova bydliště v rámci Vatikánu, stejně jako rezignace na červené střevice a letní sídlo, což jsou

³⁰ Faggioli, *Liminal Papacy*, s. 20, 131, 183.

³¹ V Motu Proprio "Magnum Principium", srov. <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2017/09/09/0574/01279.html>

srozumitelná znamení rezignace na imperiální a politické papežství.³² K tomu patří i desakralizace samotné osoby papeže a nový, méně konfrontační vztah s modernou. Dodejme, že v tom mu velmi úspěšně sekundují právě jeho odpůrci uvnitř církve svými soustavnými, agresivními a často vulgárními útoky. František je připraven na rozchod se středostavovským, pohodlným, buržoazním křesťanstvím 19. a 20. století. Proto jeho ochota v exhortaci *Amoris laetitia* reflektovat nepříkrášlenou skutečnost, tedy komplikovanou sociální a ekonomickou realitu mnoha párů a rodin v současném světě.³³

Interpretovat jádro křesťanství z perspektivy periferií ale neznamená přijmout progresivní západní teologii. František prosazuje neideologický a nenostalgický přístup ke koncilu i ke všem dalším tradicím církve. Vše ve jménu důležitého posunu ve prospěch pastorality. Celkově se snaží odzápádnit vnitrocírkevní diskurz, příliš zacyklený sám do sebe. Snaží se odideologizovat teologickou debatu, prolamovat různé druhy omezení, do kterých se církev sama v minulosti uzavřela.³⁴ Navenek, ale i uvnitř: přehradu mezi klérem a laiky, starými řády a novými duchovními hnutími, mezi farní a kategoriální pastoračí. Ale už jeho důraz na rodinu a distance od západního individualismu ukazuje, jak neodpovídající je nálepka „liberální katolík“, kterou mu někteří dávají.

Paradigma pastorality

František je první papež, který se skutečně odvážil prosazovat církev pro chudé a otevřeně se vyslovoval proti sociopolitickému *status quo*. Existují četné paralely mezi pontifikáty Františka a Jana XXIII.: důraz na chudé a snaha dokládat své pojetí církve osobním svědectvím, větší zohlednění geografického a historického kontextu vývoje papežství, důvěra vůči koncilním a synodálním prvkům církevního života. Oba vyznačuje přesvědčení, že církev se má nechat vést spíše evangeliem než církevními normami a předpisy, jejich teologický návrat k tradici jde až k samému zdroji, k evangeliu. Oba staví do středu života církve paradigma pastorality.³⁵ Pastorační péče o marginalizované vyžaduje novou schopnost jít do krajností v papežské službě, a to nejen symbolickými gesty, ale rovněž v papežově učitelské službě. Funkce biskupa Říma se stala posláním zastávat, spojovat a vykládat hlubinné duchovní proudy uvnitř globální církve, k čemuž už mu nestačí jen institucionální vůdcovství. Typickým výrazem této snahy je například využití tak středověké instituce, jako je jubilejní rok, pro vyjádření jedné z priorit jeho pontifikátu, důrazu na Boží milosrdenství.³⁶

³² Srov. Zulehner, *Papež František a jeho reforma církve*, s. 31-42.

³³ Faggioli, *Liminal Papacy*, s. 85, 91.

³⁴ Na to upozorňuje i Zulehner, *Církev jako matka a pastýřka*, s. 122-123.

³⁵ Faggioli, *Liminal Papacy*, s. 22.

³⁶ Srov. Zulehner, *Církev jako matka a pastýřka*, s. 17-39.

František nechce hledat pomoc politické moci pro ochranu a podporu církve, protože to s sebou v dějinách vždy neslo podřízení církve státu. Výslovně odmítá konstantinovský model církve a každé pojetí katolicismu jako impéria, ať už politického, kulturního, nebo civilizačního. To vůbec neznamená, že by byl apolitický, naopak – na mezinárodní rovině riskuje mnohem více než jeho předchůdci. Zatímco pontifikát Benedikta XVI. se vyznačoval teologickým aktivismem, ten Františkův naopak politickým.³⁷ Je to dáno i proměnami a nestabilitou světového dění.

Politicky není František zastáncem liberálního řádu, který vytvořil neoliberální hospodářský systém, opakovaně mluví o nutnosti vytvořit ekonomický systém, který „nezabíjí“, ale na druhou stranu odmítá demagogická a zjednodušující řešení neonacionalistických a populistických postojů antisystémových politických hnutí. Františkova kritika kapitalismu a ekonomické globalizace není ani antiglobalistická, ani se nestaví proti internacionalismu.³⁸ Antiglobalistické trendy jsou nebezpečím i pro křesťanský pohled na svět a člověka a vedou ke zničení stále potřebnější solidarity na mezinárodním i vnitrostátním poli.³⁹ Sám přitom kritizuje globalizaci lhotejnosti. Charakter globalizace se podle něj musí proměnit, ale bez ní a bez účinné spolupráce není možné čelit zásadním problémům lidstva.⁴⁰ Jako lék proti církevnímu a politickému populismu chápe synodalitu, nebojí se laiků jako aktivních účastníků procesu tvorby rozhodnutí v církvi – tento postoj se ale zrovna potkává s masivní krizí vlastních demokratických procesů v politice a společnosti.

František odmítá koncept střetu civilizací⁴¹ a z ní vyplývající zahraniční politiky a zneužívání křesťanství k její službě, jako jsou strategické aliance mezi církví a politickými proudy. Podle Františka má mluvení o křesťanských kořenech Evropy nejednou triumfalistické, či dokonce koloniální a paternalistické podtóny, zvláště jako součást protimigrantské a protimuslimské rétoriky.⁴² Co František špatně snáší, jsou protidemokratické a autoritářské proudy uvnitř církve a zpochybňování konceptu lidských práv. Přestože přesouvá pozornost ke globálnímu Jihu a nevidí trvalou prozřetelnostní roli Západu či USA, má pro Evropu důležité úkoly: je to kontinent, kde se zrodil koncept lidských práv a důstojnosti, místo hledání spravedlivějšího ekonomického modelu, kde se pojímá křesťanská víra

³⁷ Faggioli, *Liminal Papacy*, s. 163.

³⁸ Viz základní rysy poslední encykliky - Papež František. Fratelli tutti. Encyklika o bratrství a sociálním přátelství. Praha 2021.

³⁹ K tomu viz Štica, Petr, *Migrace a státní suverenita. Oprávnění a hranice přistěhovalecké politiky z pohledu křesťanské sociální etiky*, Červený Kostelec, 2010, s. 201-221.

⁴⁰ Faggioli, *Liminal Papacy*, s. 88-89, 115, 176.

⁴¹ K překonání binarity myšlení viz Burda, František, *Za hranice kultur. Transkulturní perspektiva*, Brno 2016, s. 47-61.

⁴² Faggioli, *Liminal Papacy*, s. 163.

jako služba životu, ale už není prostorem pro žádné koloniální resentimenty.⁴³ Jestli je nyní doba pro zvláštní roli Ameriky v dějinách lidstva a křesťanství, pak to nejsou Spojené státy, ale Latinská Amerika a nástup chudých jako skutečných aktérů do dějin.

Transitivní papežství

Stejně jako celá západní civilizace i její historicky nejstarší instituce, mezi které patří katolická církev a právě papežství, procházejí obdobím turbulentních změn. Volba papeže Františka byla pokusem dát církvi představitele, který ji dokáže vnitřně konsolidovat a vyvést z řady slepých uliček, do kterých se buď sama vmanévrovala či do nich byla dynamikou vývoje zavedena. Místo očekávaného opatrného stylu zvolil nový papež riskantní cestu změnu způsobu výkonu funkce a především zásadní změnu jazyka a komunikace.⁴⁴ Ačkoliv mu mnozí vyčítají, že nemá odvalu pustit se do zásadních strukturálních a institucionálních reforem typu změny celibátní disciplíny a otevření možnosti působení ženatých kněží v římsko-katolické větvi katolické církve, které se mnohým jeví zcela připravené a nazrálé⁴⁵, on sám dává přednost změně mentality církve jako celku, která musí reformní akty předcházet. Nové víno, obnovené a prohloubené pojetí, formulování a prožívání křesťanské víry si pak nutně spontánně vynutí odpovídající změny na formální a institucionální rovině.

Domnívám se, že svoji roli hraje i to, že si dobře uvědomuje, že jedna taková dílčí změna by v jeho věku znamenala nutnost věnovat prakticky celý zbytek svého pontifikátu institucionálnímu zvládnutí, vstřebání takové změny a na nic jiného by už nezbyl čas a síly. Sám František místo toho dává přednost tomu spouštět procesy, zahájit dlouhodobé změny myšlení, které přinesou své plody sice později, ale o to jistěji, pokud jsou opravdu nosné a správné.⁴⁶ Nabízí svou vizi církve a jejího života a služby a ve velkorysé důvěře přenechává rozhodnutí o razantním, institucionálně potvrzeném cestou reforem, vykročení na tuto cestu svým nástupcům, včetně možnosti směřování korigovat, nenásledovat nebo naopak výrazně akcelarovat a prohloubit. I v tomhle je František osvobodivě evangelijní, důvěřující Bohu na rozdíl od mnoha představitelů konzervativního tábora s jejich úpornou snahou nejednou velmi problematickými prostředky bránit v minulosti dobytý prostor a vše kontrolovat, aby se zabránilo možným „nebezpečným“ změnám.

⁴³ Podobné motivy předchozích papežů analyzuje Linden, Ian, *Global Catholicism. Diversity and Change since Vatican II.*, New York 2009, s. 279-281.

⁴⁴ Srov. Zulehner, *Papež František a jeho reforma církve*, s. 65-105.

⁴⁵ Wolf, Hubert, *Celibát*, Brno 2020, s. 124-145.

⁴⁶ K různým typům reforem viz Seewald, Michael, *Reform. Dieselbekirche anders denken*, Freiburg i.Br. 2019, s. 111-150.

Myšlení a přístupy papeže Františka nejsou „liberální“, ale v původním slova smyslu radikální. Rozhodnost, s níž otvírá církvi nové prostory, lze nejpřesněji charakterizovat právě tímto slovem. Klíčové pro budoucnost církve je pro něj překonat onu sebeochromující sebestřednost a vykročit na cestu, především směrem na okraj společnosti, do hraničních oblastí lidské existence a lidského myšlení, tam, kde lidé potřebují nejvíce pomoci a kde nejvíce potřebují slovo naděje, sdílení a blízkost. Klade důraz na důsledné následování evangelia (*evangelium sine glossa*) ve stopách muže, jehož jméno si zvolil jako své papežské.⁴⁷ V této snaze rozhodně není osamělým, ale vyjadřuje a ztělesňuje snažení silné generace církevních představitelů, teologů a myslitelů, duchovních a věřících, kteří v mnoha místních církvích promýšlejí novým a evangelijním způsobem život církve a formy služby v jeho stylu.⁴⁸

Dnešní situace papežství je díky proměnám církve v novověku a moderní době vyostřena oproti středověku. Jak postupně papežství ztrácelo světskou moc v podobě církevního státu a vliv na utváření křesťanské Evropy po reformaci, tak naopak systematicky zvyšovalo své pravomoci nad vnitřním životem církve až k dosažení nominálně prakticky absolutní moci, která koncentruje zákonodárnou, výkonnou i soudní moc v církvi, včetně kontroly nad místními církvemi.⁴⁹ Z převzetí takové míry moci v církvi plyne ale rovněž skoro absolutní odpovědnost za církev, což je břemeno, které nutně vede ke nebezpečí vzniku komplexu potřeby zachraňovat církev, jenž se ještě více týká římské kurie, a nutně komplikuje přiměřenou, efektivní a uměřenou službu univerzální církvi. Situaci ještě komplikuje rozvoj kultu osoby papeže, který dosáhl netušených rozměrů a v souvislosti s rozvojem komunikačních prostředků a posunu mentality postmoderní doby dělá z papeže jednu z globálních mediálních celebrit, jejíž každé gesto, slovo a část oblečení vyvolává zájem a debatu.

Poslání papeže a naplněním jeho zcela unikátní a specifické služby spočívá v službě rozlišení a moderování vývojových a adaptačních trendů, v pečlivém rozeznávání zrna od plev, v trpělivosti počkat, aby čas ukázal, který z nových trendů prokáže svoji nosnost a který nikoliv, v odvaze rozloučit se s formami zbožnosti, myšlení a pastorační, které pro svoji nesrozumitelnost již neoslovují, ve schopnosti vynášet z pokladnice staré i nové věci, které církev v daný historický moment potřebuje. Ve schopnosti využít svého historicky vzniklého postavení a globálního statusu k hlásání evangelia a oslovení lidstva, ale zároveň ponechat

⁴⁷ Srov. Zulehner, *Papež František a jeho reforma církve*, s. 27-28.

⁴⁸ Například v českém prostředí knihu Prokeš, Josef, *Pán se stará*. Praha 2019 či četné publikace salesiánského kněze Ladislava Heryána či kněze a bioetika Marka Váchy.

⁴⁹ K trendům zvláště 19.-20. století a jejich vlivu na současnou podobu církve viz Neuner, Peter, *Der lange Schatten des I. Vatikanums. Wie das Konzil die Kirche noch heute blockiert*, Freiburg-Basel-Wien 2019, s. 187-227.

prostor pro hledání forem inkulturace křesťanské zvěsti nejen v prostředí misijních církví, které ale už nyní hrají mnohem důležitější roli než v minulosti, ale rovněž k oslovení sekularizované společnosti kdysi aspoň symbolicky a institucionálně dominantně křesťanského Západu. Každé papežství, každý konkrétní pontifikát je ze své podstaty nutně transktivní. Rozhodujícím faktorem je skutečnost, zda vede k obnově či její přípravě, či zda naopak přináší stagnaci a umrtvuje obnovné procesy uvnitř církve. Co můžeme již nyní konstatovat, je otevření prostoru pro hledání nového tvaru křesťanství a církve pro třetí tisíciletí, navázání rovnocenného dialogu s těmi venku a konečně odhodlaná snaha obnovit elementární kredibilitu a důvěryhodnost církve po vlně skandálů nejen ohledně sexuálního zneužívání. Do vytvořeného prostoru je ovšem nutné vstoupit a odvážně a kreativně ho využít. Základní linie a směřování, vzor i příklad k tomu papež František nabízí.

Bibliografia:

ARRUPE, Pedro. *Pokojně v protikladech*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2003.

ANON. *Benedikt XVI. Papež je pouze jeden*. Dostupné na internete: <https://www.vaticannews.va/cs/vatikan/news/2021-03/benedikt-xvi-papez-je-pouze-jeden.html>

BURDA, František. *Za hranice kultur. Transkulturní perspektiva*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016.

ENGLISCH, Andreas. *Bojovník ve Vatikánu. Papež František a jeho odvážná cesta*. Praha: Grada, 2017.

FAGGIOLI, Massimo. *Liminal Papacy of Pope Francis. Moving toward Glocal Catholicity*. New York: Orbis Books, 2020.

FAGGIOLI, Massimo. *Il vescovo e il concilio. Modello episcopale e aggiornamento al Vaticano II*. Bologna: il Mulino, 2005.

FAGGIOLI, Massimo. *True Reform. Liturgy and Ecclesiology in Sacrosanctum Concilium*. Collegeville MN: Liturgical Press, 2012.

FAGGIOLI, Massimo. *Vatican II: The Battle for Meaning*. New York/Mahwah: Paulist Press, 2012.

FRANCISCUS. *Lettera Apostolica in forma di Motu Proprio "Magnum Principium" Quibus nonnulla in can. 838 Codicis Iuris Canonici immutantur*. 09. 09. 2017. Dostupné na internete: <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2017/09/09/0574/01279.html>

HÜNERMANN, Peter, 2012. Kritéria recepcie II. vatikánského koncilu. In: *Theologica* roč. 2, č. 2, s. 35-57.

- LINDEN, Ian. *Global Catholicism. Diversity and Change since Vatican II*. New York: Oxford University Press, 2009.
- NEUNER, Peter. *Der lange Schatten des I. Vatikanums. Wie das Konzil die Kirche noch heute blockiert*. Freiburg-Basel-Wien: Herder, 2019.
- O'MALLEY, John. *What Happened at Vatican II*. Cambridge (USA)/London: Harvard University Press, 2008.
- O'COLLINS, Gerald. *The Second Vatican Council. Message and Meaning*. Collegeville: Liturgical Press, 2014.
- PAPEŽ FRANTIŠEK. *Fratelli tutti. Encyklika o bratrství a sociálním přátelství*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2021.
- PEDOTTI, Christine. *Faut-il faire Vatican III?*. Paris: Editions Tallandier, 2012.
- PETRÁČEK, Tomáš, 2016. Druhý vatikánský koncil, hermeneutika kontinuity a pontifikát papeže Benedikta XVI. In: *Verba Theologica* roč. 15, č. 1, s. 5-24.
- PETRÁČEK, Tomáš. *Církev, tradice, reforma. Odkaz druhého vatikánského koncilu*. Praha: Vyšehrad, 2016.
- POLITI, Marco. *František mezi vlky: tajemství jedné revoluce*. Brno: Barrister & Principal, 2015.
- PROKEŠ, Josef. *Pán se stará*. Praha: Portál, 2019.
- SEEWALD, Michael. *Reform. Dielebekirche anders denken*. Freiburg i.Br.: Herder, 2019.
- SNYDER, Timothy. *Cesta k nesvobodě: Rusko, Evropa, Amerika*. Praha: Paseka, 2019.
- ŠTICA, Petr. *Migrace a státní suverenita. Oprávnění a hranice přistěhovalecké politiky z pohledu křesťanské sociální etiky*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010.
- WOLF, Hubert. *Celibát*. Brno: Prostor, 2020.
- WOLF, Hubert. *Der Unfehlbare. Pius IX. und die Erfindung des Katholizismus im 19. Jahrhundert*. München: C.H. Beck Verlag, 2020.
- WOLF, Hubert. *Konkláve: Tajemství papežské volby*. Praha: Prostor, 2018.
- ZULEHNER, Paul M. *Církev jako matka a pastýřka. Pastorační kultura papeže Františka*. Praha: Vyšehrad, 2019.
- ZULEHNER, Paul M. *Papež František a jeho reforma církve*. Praha: Vyšehrad, 2016.

prof. PhDr. Tomáš Petráček, Ph.D., Th.D.

Katedra kulturních a náboženských studií

Pedagogická fakulta

Univerzita Hradec Králové

Rokitanského 62

CZ 500 03 Hradec Králové III

tomas.petracek@uhk.cz